

Karsai László: Szálasi Ferenc. Politikai életrajz - tézisek

I. Célok, feladatok

Értekezésünkben megkísérlünk reális képet rajzolni Szálasi Ferencről, az emberről, a katonáról és a politikusról. Politikai életrajzának megírása során több kérdésre próbálunk meg választ adni: ki volt, milyen (magán)ember volt? Miért hagyta ott a biztos karrierrel kecsegtető katonai pályát, miért lett politikus? Kik és miért voltak/lettek fő támogatói, barátai és főbb politikai ellenfelei? Milyen eszmékkel, gondolatokkal lépett a politikai pályára, mi volt „hungarizmus” lényege? Hogyan lett a Horthy-rendszer leghatalmasabb ellenzéki mozgalmának vezetője? Valóban a szó orvosi értelmében elmebeteg volt-e, vagy „csak” saját „Igazságában”, Hungarizmusában fanatikusan, megszállottan hívő, az őt körülvevő valóságtól elszakadt, lázálmokban élő fantaszt? Érdekében állt-e Németországnak a Szálasi Ferenc vezette nyilas mozgalmat támogatni? Milyen törvényes és törvénytelen eszközökkel harcolt Szálasi a hatalomért és milyen eszközöket vetettek be ellene politikai ellenfelei? Fontos tisztázni Szálasi ideológiájának, világnézetének, gazdaságpolitikai, kül-és belpolitikai elképzeléseinek lényegét. Tisztázni szeretnénk, kiktől, mely politikai irányzatoktól, mit vett át, mit utasított el és miért. Valóban csak a nácik szolgai kiszolgálója volt-e, vagy elszánt magyar nacionalista, és pl. a Volksbund ellenfele, a Nagynémet Birodalom politikájának bírálója? Hogyan alakult, változott álláspontja a magyarországi zsidókérdés megoldásával kapcsolatban és miben, miért különbözött, ha különbözött „zsidópolitikája” a Sztójay-kormányétól? Miért vállalkozott Horthy Miklós kormányzó hatalmának puccsal, német fegyveres segítséggel való megdöntésére és végül milyen érvekkel, hogyan védekezett 1946-ban a népbíróság előtt?

II. Felhasznált források, szakirodalom, módszerek

E kérdésekre többféle forrásanyag felhasználásával szeretnénk választ adni. Szálasi maga viszonylag keveset, alig néhány röplapot és brosúrát írt, beszédei egy része maradt csak ránk. A szélsőjobboldali könyvkiadó, a „Gede Testvérek” összeállításában nyomtatásban megjelent Szálasi művek (a Kiadó szerint az „alapvető világnézeti tanulmányok és beszédek”) alig 250 nyomtatott oldalt töltenek meg.¹ 1945-ben Szálasi népbírósági tárgyalására készülve

¹ Szálasi Ferenc: *Hungarizmus 1. A Cél*. Szerk.: Gede Tibor, bev. tan.: Ungvári Gyula, Gede Testvérek Bt. K., Budapest, 2000.

a hatóságok tanúvallomások, eredeti okmányokat, dokumentumokat gyűjtöttek össze, és felhasználták a *Hungarista Naplót*² is az egyes vádpontok alátámasztására. Többek között ebben a peranyagban található Szálasi két, kézzel írott börtön-naplója. Az elsőt 1938-1940-ben a szegedi Csillag-börtönben,³ a másodikat 1945-1946-ban az Andrásy út 60., a volt nyilas „Hűség Háza” 39. számú pincezárkájában, majd a Markó utcai fegyházban írta. A Szálasi-per iratanyaga jelenleg Budapest Főváros Levéltárában található. Összesen 9687 számozott oldal terjedelmű iratanyagról van szó.⁴ Tudjuk, hogy 1942-44-ben is vezetett naplót, összesen három, „A”, „B”, és „C”-betűvel jelölt füzetbe jegyezte le gondolatait. 2008-ban került elő a „C-rész a Magyar Zsidó Levéltárból.”⁵ 2011 végén Izraelben egy hagyatékából felbukkant, és a kutatás számára hozzáférhetővé vált az alig négy lapból álló „A” és a 160 kézzel írott oldalt tartalmazó „B”-rész is.⁶ Ezek a naplófeljegyzések (Szálasi szinte minden nap írt néhány sort, olykor egy-két oldalt is, ezeket gondosan sorszámozta és „tétéleknek” nevezte) igen értékes források. Bennük őszintén, még nem a nyilvánosságnak szánva fejt ki nézeteit a napi politikai eseményektől a számára fontos politikai, gazdasági, történelmi stb. kérdésekről.

A nyilaskeresztes párt társadalmi bázisának, támogatóinak összetételének feldolgozásával, feltárásával a magyar történettudomány eddig, néhány fontos rész-tanulmányon kívül, adós maradt. Disszertációnkban egy eddig a kutatás elől elzárt forrásanyag, a nyilas párttagsági nyilvántartó katonok, illetve párt belépési nyilatkozatok egy töredékének (a fennmaradt kb. 23.000 egységből mintegy 2000-nek) a feldolgozása alapján megpróbálunk legalább megközelítő választ adni arra a kérdésre, hogy kik voltak, milyen társadalmi rétegekből származtak a nyilasok.⁷ Természetesen részletesebb, alaposabb választ csak az összes fennmaradt párttagsági belépési nyilatkozat feldolgozása után lehet csak adni arra a kérdésre, hogy mely társadalmi rétegek, az ország mely területein, mikor és miért álltak

² Ennek egyik, fénymásolatban, nyolc kötetbe kötött példánya az OL-ban található K750 sz. alatt. A második világháborús részekből bő válogatást közöl, magyarázatokkal, egyes részeket párbeszédes formában átírva, „dramatizálva”: Karsai Elek szerk.: *Szálasi Naplója*. Kossuth K., Bp., 1978. A Napló egy másik, géppel írott, fénymásolt példánya a Hadtörténeti Levéltárban (továbbiakban: HL), Andreánszky Jenő hagyatékában található (VII-249-231. d.)

³ Csiffáry Tamás (szerk.): *Szálasi Ferenc börtönnaplója 1938-1940*. Sipos Péter bevezető tanulmányával. BFL-Filum K., 1997. Ez a szövegkiadás 1938. szeptember 22-ével kezdődik, pedig Szálasi már július 8-án elkezdte naplóját vezetni. Csiffáry Tamás a két időpont közötti részekről azt írta, hogy, hogy ezek nem naplószerű feljegyzések és egy másik publikációnak képezhetik tárgyát.

⁴ Budapest Főváros Levéltára (BFL)-XXV-1-a-293/1946. A peranyagból bő válogatást közölt, rövid, annotált névmutatóval: Karsai Elek-Karsai László szerk.: *A Szálasi-per*. Reform K., Budapest, 1988.

⁵ A „C”-rész teljes szövegét lásd: Karsai László: Reflektor a sötétbe – Szálasi Ferenc naplója, 1943. szeptember 15.-1944. július 18. in: *Beszélő*, 2008. március, 54-76., valamint uo. április, 60-79.

⁶ Yitzhak Peri történész végrendeletében adományozta Szálasi 1942-1943-as naplóját a cfáti Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeumának.

⁷ Magyar Országos Levéltár-P-1351-4-49. d.

Szálasi mögé. Fontos lenne az 1939-es „pünkösdi” választások eredményeinek, valamint az 1941-es népszámlálás fennmaradt lakásíveinek „nyilas-szempontú” feldolgozása is.

Életrajzának megírásakor nagyon fontos az 1935-1945 közötti magyarországi sajtóanyag. A róla, ellene, vagy mellette írott cikkek száma több százra tehető. Igen értékes forrás Andreánszky Jenő nyilas külügyminiszter-helyettes és Gömbös Ernő, Szálasi szárnysegéde irathagyatéka, melyek a Hadtörténeti Levéltárban találhatók.⁸ Tudjuk, hogy az amerikai hatóságok fogságában, Augsburgban 1945 tavaszán-nyarán mintegy 180 oldalnyi feljegyzést készített, sajnos ez még lappang valahol a National Archives and Record Administration-ban (NARA). Ugyanígy nem kerültek elő eddig még az 1945-ös amerikai fogsága idején készült kihallgatási jegyzőkönyvei sem.⁹ Szálasi említést tesz utolsó börtönnaplójában „Munkanaptáiról”, melyeket havonta előre-, illetve naponta állított össze. Ezeket a „Történetírás számára szigorúan titkos és bizalmas ügyiratokként kell kezelni” - fogalmazta meg naplójában, a velük való visszaélést pedig a legkíméletlenebbül akarta volna megtorolni.¹⁰ Sajnos ezek a „munkanaptárak” sem kerültek eddig elő, csak egy három oldalas, kitöltetlen vázlat. Ebben külön rovatot kapott az országjárás, viszont egy rubrikában szerepeltek a fogadások, a látogatások, az évfordulók és az ünnepélyek is.¹¹ Szálasi 1945 októberében-novemberében sorozatosan hallgatták ki más háborús bűnösökkel kapcsolatban is. Nyolc kihallgatási jegyzőkönyve található a Szálasi-per iratai között.¹² Más háborús bűnösök peranyagához csatolva még több Szálasi-tanúvallomás, kihallgatási jegyzőkönyv áll a kutatók rendelkezésére. A hatóságok már az 1930-as évek második felétől komoly figyelemmel kísérték Szálasi és elvbarátai ténykedését. Az egykorú csendőrnnyomozói jelentések mellett Szálasi és más nyilasok 1935-1944 közötti büntető törvényszéki irataiban¹³ is sok értékes információ található. A Képviselőházban az 1930-as évek második felétől gyakran szóba kerültek a nyilasok, illetve 1938-1939-től képviselőik felszólaltak, interpelláltak, velük más képviselők vitába szálltak. Mind a Képviselőházi-, mind a Felsőházi Napló nélkülözhetetlen forrása a Szálasi-életrajznak.

Ugyancsak értékes forrásnak tekinthető más háborús és népellenes bűnökkel vádolt nyilas és más szélsőjobboldali politikusoknak, katonáknak, párttagoknak a népbíróági anyaga

⁸ HL-VII-249-Andreánszky Jenő hagyatéka (229-232. d.); valamint HL-VII-252-Gömbös Ernő hagyatéka (307-323. d.).

⁹ Ezekről börtönnaplójában tesz említést, megjegyezve, hogy a faládájában voltak ezek az „Igen fontos iratok.” BFL-XXV-1-a-293/1946-8559. (1945. október 27.)

¹⁰ Uo. 8774. (1945. december 7.)

¹¹ Uo. 8775-77. (1945. december 7.)

¹² Uo. 102-105, 201-203, 318-339, 481-486. Az október 5-i, 7-i, 15-i, 23-i és 24-i és december 15-i rendőrségi és az október 17-i és december 3-i népbírószéki kihallgatási jegyzőkönyvek maradtak fenn.

¹³ BFL-VII-5-c.

is, melyek legnagyobb részt a BFL-ben, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBSZTL) találhatók. 1945-ben az amerikai hatóságok kezére került Kőfaragó-Gyelnik Vilmosnak, Szálasi egyik bizalmas hívének iratanyaga, melyet mikrofilmre vettek. E 21 darabból álló mikrofilm-sorozatnak az egyik másolati példánya a NARA-ban, egy az United States Holocaust Memorial Museum (USHMM) levéltárában, egy pedig a Magyar Országos Levéltárban található. J. F. Montgomery budapesti amerikai követ (1934-1941) egykorú jelentései is, amelyek a NARA-ban találhatók, szintén nagyon értékes adalékokkal szolgálnak a korabeli magyar belpolitikai eseményekkel kapcsolatban. Az újabb szakirodalom (Paksy Zoltán, Paksa Rudolf, Ungváry Krisztián) témánkba vágó írásai mellett építünk mindarra, amit Lackó Miklós, L. Nagy Zsuzsa, Teleki Éva, Tilkovszky Loránt, Ránki György, Ormos Mária a magyarországi szélsőjobboldali mozgalmakról, illetve magáról Szálasi Ferencről leírt. Eredményeiket összevetjük saját kutatásainkkal, és ahol ez szükségesnek mutatkozik, jelezzük, hogy melyik szerzővel és miért nem értünk egyet.

Szálasi Ferenc politikai életrajzának megírása során igyekeztünk követni e műfaj külföldi és hazai legjobb, legnívósabb hagyományait. Szálasit saját korában főleg és elsősorban megismerni és megérteni, nem pedig a vádlottak padjára ültetni szeretettük volna.

III. Eredmények, következtetések

Az értekezés részletesen foglalkozik Szálasi ifjúkorával, az első világháborúban a front első vonalában töltött évekkal és a vezérkarban befutott pályájával. Szálasi hívei buzgón terjesztették vezérükről a hős, puritán életmódot folytató katonatiszt képét, aki kész volt fényes karriert otthagyni, hogy politikusként szolgálja népét-nemzetét. Érdekes módon Szálasi maga a nyilvánosság előtt szinte soha nem beszélt haditetteiről, a nyilas sajtóban sem jelentek meg írások, vagy visszaemlékezései hőstetteiről. Szálasi még az 1930-as évek elején írt két katonai tárgyú szakcikket¹⁴, de néhány szűkszavú megjegyzésétől eltekintve ifjúkoráról és katonaeveiről szinte semmit sem tudunk. Személyi anyagát, valamint három katonatestvéreinek anyagát minden bizonnyal még az 1950-es években kiemelték, nem találhatók a Hadtörténelmi Levéltárban.¹⁵ Nem tudunk teljes mértékben kielégítően válaszolni arra a kérdésre, hogy miért, kiknek a biztatására, vagy hatására hagyta ott Szálasi a katonai

¹⁴ Szálasi Ferenc: A leszerelés elvi alapjai. *Magyar Katonai Szemle*, 1931/4. sz. 55-66.

Szálasi Ferenc: A leszerelés elvi alapjai. *Magyar Katonai Szemle*, 1931/11. sz. 53-73.

Szálasi Ferenc: A légierők befolyása a hadászatra. *Magyar Katonai Szemle*, 1932/5. sz. 123-130.

¹⁵ Értékes adatokat közöl ezzel kapcsolatban Ungváry Krisztián: Szálasi Ferenc, a frontkatoná. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2011. június, 2. sz. 471-477.

pályát és vált politikussá. Ha nem kezd még katonatisztként nyíltan politizálni, ha parancsnokai engedélye nélkül nem tesz közzé politikai írásművet, akkor szolid, de biztos karriert futhatott volna be a m. kir. honvédségben.

Szálasi 1935-1938 között többet ért el, mint Adolf Hitler 1920-tól 1928-ig. Sikerült az igen megosztott, zömmel a náci Németországot másoló szélsőjobboldali, főként antiszemita szélsőjobboldali pártok, párttöredékek, szervezetek egy részét összefogni a saját vezetése alatt. Személyes adottságai ehhez nem voltak túlságosan jók. Ellentétben például Mussolinivel és Hitlerrel, Szálasi rossz szónok volt, gyakran fogalmazott az egyszerű emberek számára túlságosan nehézkesen, magyartalanul, vagy éppenséggel furcsa, érthetetlen, új szavakkal, szóvirágokkal fűszerezve adta elő mondanivalóját. Mégis, száz és százezrek hitték el, hogy Szálasi földet fog osztani a parasztoknak, felemeli a nyomorgó munkások bérét, elveszi (államosítja) a gazdagok gyárait, bankjait, és (nemzeti) szocialista tervgazdaságában békében, jólétben fognak élni a munkások, a parasztok, az értelmiségiek, a nők és a gyerekek. Temesváry László, akit hatalomra kerülése után Szálasi a Magyar Nemzeti Bank elnöki székébe ültetett, 1944 tavaszán egyik cikkében azt fejtegette, hogy a hungarista munkaállam: „... a nemzeti munka lehetőségeinek összes adatait ismeri és valóban a nemzeti akarat kivitelezője és a nemzet legfőbb hatalmi szerve... A hungarista munkaállam nemcsak minden egyén felett álló hatalom, de felsőbbrendűségével, nevelő eszközeivel a nemzetét magasabb légkörbe emeli.”¹⁶ A mindent számon tartó, minden adatot ismerő, az árakat, a béreket és a termékek elosztását, a termelést és a kereskedelmet szabályozó, jólétet teremtő, a nemzetet nevelő, sőt azt „magasabb légkörbe emelő” Hungarista Munkaállam eszméje Szálasi utópiája volt. Gazdaságpolitikai, külpolitikai elképzeléseit, valamint az államhatalomról, és a népszavazás intézményéről szóló koncepcióját külön tematikus fejezetben ismertetjük.

Az bizonyos, hogy nem csak Szálasi hitt megszállottak hitével abban, hogy ő a magyar nép kiválasztott, elhivatott megváltója, aki „mártír halálával” is az egyedül üdvözítő Hungarizmus Igazságát, ennek az Igazságnak a végső győzelmét szolgálja. Szegényparasztok és bányászok, szakképzetlen munkások és kistisztviselők, egyetemisták tíz- és tízezrei álltak mögé, szavaztak a Nyilaskeresztes Pártra. Ellentétben azzal, amit egykorú politikai ellenfelei állítottak-terjesztettek, pártjában és hívei között alig találunk 1944 előtt rovott múltú, bűnöző elemeket. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes 1943-as jelentésében ezzel kapcsolatban szereplő számadatokkal kapcsolatban erős kétségek merülhetnek fel. A rendőrség politikai osztályának vezetője például nem közli, hogy a büntetett előéletű nyilasok

¹⁶ Temesváry László: Hungarista gazdaságpolitika. *A Nép*, 1944. március 16., 5.

között hány volt olyan, akit 1935-1943 között politikai tevékenységéért internáltak, állítottak bíróság elé és ítélték el.

Szálasi a „leghasznosabb” pártja és mozgalma számára 1937-ben kezdődő üldöztetése, sorozatos letartóztatásai, bírósági tárgyalásai, majd 1938-1940-ben akkor volt, amikor a szegedi Csillag-börtönben raboskodott. A népéért a „mártír sorsot” is vállaló vezér képét röplapokon, kitűzőkön, női zsebkendőkön és képes levelezőlapokon is terjesztették a nyilas propagandisták. Kutatásaink megerősítik, hogy a náci Németországnak egyszerűen nem állt érdekében a túlságosan függetlennek, önállónak, nehezen irányíthatónak tűnő Szálasit támogatni. A nyilaskeresztesek az 1939-es választásokon a Volksbund jelöltjei ellen is kampányoltak, ráadásul a szélsőjobboldalon voltak olyan politikusok (Imrédy Béla, Hubay Kálmán, Rátz Jenő, Baky László stb.), akik Szálasinál sokkal megértőbbek voltak a német külpolitika valódi szándékaival kapcsolatban. Az NSDAP, vagy a náci Németország más szervezetei, illetékesei egészen 1944 tavaszáig gyakorlatilag szóba sem álltak a nyilasokkal, pénzügyi támogatást pedig Szálasi nem kért és nem is kapott Németországtól. Egykorú levéltári bizonyíték eddig nem került elő az NSDAP, vagy más náci szervezetek és a nyilasok gazdasági kapcsolatáról. A nyilas propaganda 1937 második felétől valóban tovább erősödött, de ennek anyagi fedezetét elsősorban saját támogatói biztosították. Az eddig feltárt nyilas párttagsági belépési nyilatkozatok azt mutatják, hogy elsősorban a szegényebb néprétegek (földművesek, napszámosok, betanított- és segédmunkások, fiatalok stb.) csatlakoztak a nyilaskeresztes párthoz. A belépők zöme havi 20-30 fillér tagdíjat fizetett, ám ha figyelembe vesszük, hogy 1938-1939-ben a párt taglétszáma elérhette a 200.000 főt, ez is igen jelentős összegre rúgott. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes 1943 tavaszán írott nagy összefoglaló jelentésében kénytelen volt megállapítani: „A magyar nyomozó hatóságok minden ébersége ellenére sem sikerült eddig bizonyítékokat szerezni arra, hogy a magyarországi nemzetiszocializmus vezetői német pénzből építették ki a mozgalmat.”¹⁷ A nyilasokkal szemben rendkívül elfogult Sombor-Schweinitzer 1943-as jelentése nagymértékben befolyásolta az 1945 után a nyilas mozgalommal foglalkozó történeteseket. Munkáját sokan, bőven idézik, elemzéseit, leírásait szinte szó szerint átvéve.

Miután 1940 szeptemberében az Észak-Erdély visszatérése alkalmából meghirdetett amnesztiával Szálasi kiszabadult a szegedi Csillag-börtönből, hamarosan reménytelenül nehéz politikai helyzetben találta magát. Hitler, vagy más náci vezetők, ameddig Horthy Miklós

¹⁷ Kovács Tamás (szerk., bev. tanulmány): *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József rendőrfőkapitány-helyettes feljegyzése a szélsőjobboldali mozgalmakról, 1932-1943.* Gondolat K., Bp., 2009, 133.

többé-kevésbé megbízható szövetségesnek tűnt, talán a román Vasgárda sorsát is figyelembe véve, szóba sem álltak a Szálasi-vezette nyilasokkal. A magyar hatóságok is mindent megtettek a Nyilaskeresztes Párt felbomlasztásáért. Kovarcz Emil, Wirth Károly és más nyilas vezetők egykorú büntető-peranyagának vizsgálata alapján erőteljesen megkérdőjelezhető, hogy az Imrédy-, majd a Teleki- és Bárdossy-kormány idején különféle okokból és ürügyekkel bíróság elé állítottak valóban elkövették-e a terhükre rótt cselekményeket. A Dohány utcai zsinagóga előtt elkövetett merénylettel, vagy a Horthy Miklós elrablására szőtt összeesküvéssel kapcsolatban komoly kételyeket ébreszt a vádiratokban szereplő bizonyító anyag hiányos, ellentmondásos volta, az, hogy a fő vádlottak, kivétel nélkül a bíróság előtt a tőlük a rendőrségen kivert vallomásaikat egytől-egyig visszavonták. Arról nem is beszélve, hogy például az 1939-es választások előtt sem állt érdekükben a nyilas vezetőknek egy terrorista antiszemita merénylettel kockáztatni letartóztatásukat, sajtójuk elnémítását, pártjuk feloszlását.

A hatóságok mindent elkövettek a képviselőházi nyilas frakció felbomlasztásáért, és a nyilas vezetők közötti ellentétek 1941-1942-ben pártszakadásokhoz vezettek. Nem csak személyi, hanem mély ideológiai ellentétek is voltak a szélsőjobboldali vezetők között. Imrédy Béla, vagy Hubay Kálmán úgy vélte, hogy a magyar szélsőjobbnak tűzön-vízen keresztül ki kell tartania Németország mellett. Szálasi őszintén hitte, nyíltan meg is vallotta, hogy ő magyar nacionalista, akinek ideológiája, a Hungarizmus egyenrangú, sőt magasabb rendű, mint az olasz fasizmus vagy a német náciizmus. Ezért merte olykor mér a nyilvánosság előtt is bírálni a német megszállási politikát is. Szálasi is okult a Vasgárda 1941. januári bukaresti puccsának kudarcából. Bár voltak hívei, akik határozottabb fellépésre, sőt puccsra bíztatták, Szálasi csak türelmesen várt és reménykedett. Várt arra, hogy Horthy Miklós fogadja, és abban reménykedett, hogy ha egyszer a kormányzó elé jut, meg tudja győzni a Hungarizmus Igazságáról, (amelyben ő valódi vallásos hittel hitt), és kinevezi őt miniszterelnöknek. Erre, több okból, például azért, mert a nyilasok nem támogatták Horthy István kormányzóhelyettesé választását, Szálasi hiába várt. Magyarország német megszállása után egészen 1944 szeptemberéig kellett Szálasinak várni, mire a németek felismerték, hogy az egyetlen, többé-kevésbé szervezett politikai erő, amely a napról napra reménytelenebb katonai helyzetben is hajlandó őket hűségesen szolgálni és tömegeket is meg tud mozgatni, Szálasi Ferenc Nyilaskeresztes Pártja. Szálasi, képzett katonatiszt voltát meghazudtoló módon egészen 1945 tavaszáig hitt, bízott abban, hogy a németek és szövetségeseik megnyerik a második világháborút. Megszállott fantaszta volt, aki minden olyan információ befogadásától, megértésétől, vagy értelmezésétől elzárkózott, amely kórosan zárt világképébe nem illett.

1942-1944-es bizalmas naplójegyzeteiben például soha nem ír a nagy német, vagy japán katonai vereségekről, csak arról, hogy a valahol szerinte biztosan tartalékban létező német hadosztályok mikor, hol fognak megsemmisítő csapást mérni a bolsevista hadakra és szövetségeseikre.

Szálasi 1935-1944 között folyamatosan azt hangoztatta, hogy ő csak az Államfő (Horthy) és a Nemzet akaratából hajlandó hatalomra kerülni. Elképzelése, vagy inkább vágyálma az volt, hogy a kormányzó őt bízta meg kormányalakítással, majd miként III. Viktor Emánuel, a héttérbe vonul, az ő teljhatalmát pedig valamiféle népszavazás „szentesíti”. Szálasi természetesen antikommunista is volt, úgy vélte, hogy Magyarországot nagyobb veszély fenyegeti, ha szovjet megszállás alá kerül, mintha a németek szövetségese marad. Amikor úgy látta, hogy Horthy „árulásra”, vagyis a háborúból való kiugrásra készül, hajlandó volt a németek segítségével, puccsal megdönteni a kormányzó hatalmát. 1943-tól kezdve tervezgette, hogy megszervezi az európai nemzetiszocialista vezetők nagy értekezletének összehívását. Hitt abban, hogy Hungarizmus Igazságát ezen a fórumon is érvényesíteni tudja, és Hitler, Mussolini és talán Vlaszov tábornok mellett ő lesz az, mintegy primus inter pares, aki a zsidóktól, a liberálisoktól, demokrátáktól, pacifistáktól „megtisztított” európai népeket a szebb jövőbe vezeti majd.

Népbíróági tárgyalásán a „Nemzetvezető” elleni egyik vád a két budapesti gettó megszerveztetése volt, pedig ezt inkább a védelmére lehetett volna felhozni. Sztójajt Horthy Miklós kormányzó kényszerítette 1944. július 6-án a deportálások leállítására, Szálasi hatalomra kerülése után több mint két hétig vonakodott, csak november elején engedélyezte munkaszolgálatos zsidók átadását a németeknek. Ugyancsak a németek akarata ellenére állította le november 21-én a halálmeneteket és szerveztette meg a Dohány utca-Wesselényi utca környékén a „nagy”, a Szent István park-Pozsonyi út környékén pedig a „kis”, más néven nemzetközi gettót. Ebben a két gettóban mintegy 100.000 ember élte túl a főváros ostromát, a nyilasok rémuralmát. „Zsidópolitikája” fő oka az a szenvedélyes vágya volt, hogy elérje, a világháborúban semleges államok is ismerjék el őt mint legitim államfőt. Kezére játszott az is, hogy a világháború utolsó szakaszában Himmlernek sem volt már elsőrendűen fontos, hogy halomra gyilkoltassa a zsidókat. A németeknek ekkor már elsősorban munkaképes rabszolgákra volt szükségük, Szálasi pedig némi habozás és vonakodás után a munkaszolgálatos századok jó részét átadta nekik, és november első napjaiban engedélyt adott a halálmenetek megindítására is. A magyar-német határról azután előfordult, hogy Budapestre visszairányították a németek az elcsigázott, halálra fázott és éhezett embereket, mert munkaerőként úgysem tudták volna őket használni. Az a tény, hogy Szálasi saját

„zsidópolitikája” alakítása során, különféle okokból képes volt szembeszállni még egyes német hatalmi csoportok (elsősorban Adolf Eichmann és Joachim von Ribbentrop) akaratával, nem jelentheti zsidópolitikájának valamiféle „rehabilitálását”. Miként a fővárosban, úgy vidéken sem volt képes a nyilas rezsim a rendet, a fegyelmet fenntartani, Szálasi uralma idején folytatódott az ország kirablása, minden mozdítható érték Nyugatra szállítása. A fővárosban ezrével rabolták ki és lötték a Dunába a fegyvertelen zsidókat. Röviden úgy is megfogalmazhatnánk, hogy Szálasi rezsimje képtelen volt olyan problémákat megoldani, amelyek a nyilasok hatalomra kerülése nélkül ilyen mértékben bizonyosan nem léteztek volna.

Szálasi népbíróági tárgyalására készülve, illetve magán a tárgyaláson nem annyira az egyes vádpontokkal, saját védelmével foglalkozott, inkább megpróbálta felhasználni a számára adott korlátozott nyilvános lehetőséget nézetei, a Hungarizmus Igazságának ismételt kifejtésére. Utolsó börtön-naplójában, valamint az utolsó szó jogán elmondott beszédében ismételten „megvallotta”, hogy hisz ennek az igazságnak a végső győzelmében, mert ez igaz, mert jó, mert maga a valóság, tehát győzedelmeskednie kell.

Álláspontunk szerint Szálasi a szó politikai értelmében ön- és közveszélyes pszichopata volt. Már az 1930-as évek második felétől kezdte elveszíteni realitás-érzékét, csak a számára kedvező, vagy zárt világszemléletébe beilleszthetőnek tűnő információkat volt hajlandó megérteni. Ennek egyik legjobb bizonyítéka az, hogy képzett katonatiszti voltát meghazudtoló módon még 1945 márciusában is sziklaszilárdan hitt abban, hogy a valahol csak az ő fantáziájában létező német hadosztályok egyszer majd megindulnak, és elsöprik a Vörös Hadsereget. Ugyanilyen fanatikusan hitt nem csak saját „megváltó” küldetésében és Hungarizmus igazságában, hanem abban is, hogy ha egyszer Horthy kormányzó fogadná őt, azonnal meg tudná győzni arról, hogy adja át neki a hatalmat.

A legnehezebb kérdés az, hogy egy olyan félművelt, primitív pszichopata, megszállott, fanatikus hogyan tudta mégis a Horthy-rendszer leghatalmasabb szélsőjobboldali ellenzéki mozgalmát megszervezni? Száz- és százezrek hittek, bíztak benne, munkatársai, pártjának hozzá hű vezetői pedig gátlástalan szociális demagógiával és útszéli zsidózással vegyes propagandával terjesztették nézeteit és személyi kultuszát is. Országszerte híressé 1937-1938-as üldöztetése, bírósági tárgyalásai, majd 1938-1940-es bebörtönzése, hívei szerint „mártír sorsa” tették. Hatalomra kerülni külső, vagyis német fegyveres segítség nélkül nem volt esélye, ehhez Horthy kormányzó túl népszerű, rendszere túl szilárd volt. Horthynak nem kellett hatalmat elnökválasztásokon, vagy parlamenti választásokon legitimálni, a második

világháború idején Szálasinak esélye sem volt valamiféle népszavazást megszerveztetni, vagy választási küzdelemben terjeszteni nézeteit.

Új források bevonásával végül megkíséreltük tisztázni, mennyiben tekinthető Szálasi a szó orvosi, klinikai értelmében elmebetegnek. Bakody Aurél ideggyógyász főorvos 1939-ben készített és csak nemrégiben előkerült szakvéleményében úgy vélte, hogy Szálasi autisztikus, köldöknéző, „szizofrén néptribun”, aki a realitást teljesen kizárta gondolatmenetéből, és ezért rátévedt az „irreális, megvalósíthatatlan követelések ingoványára.”¹⁸ Megismerve Bakody főorvos szakvéleményét, Erős Ferenc pszichológus is kifejtette véleményét Szálasi elmeállapotáról és Bakody szakvéleményéről. Utóbbit ma is használhatónak, szakmai szempontból teljesen elfogadhatónak tartva Szálasival kapcsolatban megjegyezte: „Nyilvánvaló az is, hogy egy nagy ambíciókkal rendelkező, de frusztrált, kisebbségi komplexusban szenvedő, műveletlen, vagy inkább félművelt, nem túlságosan magas intelligenciájú katonatisztról van szó.” Erős Ferenc a maga részéről „nehezen eldönthetőnek” véli, hogy Szálasi valóban szkizofrénnak tekinthető-e a szó orvosi, klinikai értelmében, de azt azért leszögezi ő is, hogy: „... eléggé nyilvánvalónak látszik, hogy súlyos személyiségzavarban szenvedett, vagyis 'pszichopata' volt. Ez azonban természetesen nem menti őt fel a személyes és a történelmi felelősség alól.”¹⁹ Véleményét a magunk részéről teljes mértékben osztjuk.

E kézirat első változatának egyik igen kritikus olvasója a disszertációt tömören unalmasnak nevezte, hozzátéve, hogy erről talán nem csak a szerző tehet, hanem maga Szálasi, pontosabban az élete, pályafutása. Életrajzot általában olyan politikusokról szoktak írni, akik jelentős tettekkel, fontos döntéseikkel, politikájukkal koruk meghatározó, esetleg döntő szereplői voltak. Szálasi viszont aktív politikusként, főleg 1940-től, szabadlábba kerülése után már csak várakozott. Várt arra, hogy Horthy Miklós fogadja, próbálta, nem is sikertelenül pártját megóvni attól, hogy a frakcióharcokban felmorzsolódjon, de tenni semmit sem tett, nem is tehetett azért, hogy hatalomra kerüljön. Amikor pedig végül német fegyveres segítséggel hatalomra került, nagyszabású társadalom-átalakító terveinek megvalósítását a hadi események miatt el sem kezdhette. A történelmi emlékezet viszont úgy őrzi nevét, mint a magyar zsidók hóhéráét, Hitler utolsó csatlósáét. Ha sikerült a mítoszoktól, túlzásoktól megtisztított, reális Szálasi-életrajzot írunk, akkor célunkat elértük.

¹⁸ Bakody Aurél, dr. levele dr. Benárd Ágostonhoz, 1939. január 28. MTA Pszichiátriai Gyűjtemény-Személyi iratok. Aláírás nélküli, hétoldalas, géppel írott tisztázat. Bakody Aurél szakvéleményének teljes szövegét lásd: *Archivnet.hu* 2011/6. sz.

¹⁹ Erős Ferenc levele a szerzőhöz: „Kommentár Bakody Aurél véleményéhez”, 2012. február 13.

Az értekezés témaköréből megjelent publikációk:

A Szálasi per - Karsai Elekkel közösen – Budapest, Reform K., 1988. 766.

A cigánykérdés Magyarországon 1919-1945. Út a cigány Holocausthoz. Budapest, Cserépfalvi K., 1992. 197.

Az Endre-Baky-Jaross per. - Molnár Judittal közösen – Budapest, Cserépfalvi K., 1994., 650.

Holokauszt. Budapest, Pannonica K., 2001, 426.

A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és bűntársai a népbíróság előtt. – Molnár Judittal közösen - Budapest, 1956-os Kht. K., 2004, 964.

Ferenc Szálasi. In: Ferenc Glatz ed.: *Reformists and Radicals in Hungary*. Études Historiques Hongroises, 5. t. Budapest, Institute of the Hungarian Academy of Sciences, 1990, . 191-210. in English]

Kislány rövid copfokkal és aranyszínű mackóval. Kerényi Grácia Auschwitzban. *Kritika*, 1990. 9. sz., 26-30.

Cigány katonai munkaszázadok Magyarországon 1944-45-ben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1991. június, 157-166.

Szálasi és Hitler 1944 nyarán. *Történelmi Szemle*, XXXVI. [1994] 1-2. sz., 167-180.

A magyar holocaust utolsó szakasza - a Szálasi-rendszer és a zsidók. in. *Partes Populorum Minores Alienigenae* - Szombathely -, 1994. 1. sz. 5-30.

Budapest, 1944 [Katz Renée írása] *Mozgó Világ*, 1998. március, 13-44.

The Last Phase of the Hungarian Holocaust: The Szálasi Regime and the Jews. In: Randolph L. Braham - Scott Miller eds.: *The Nazi's Last Victims. The Holocaust in Hungary*; Wayne State University Press, Detroit-USHMM, 1998, 103-116.

Topfen im Meer. Solidarität und Menschenrettung in Ungarn. In: Benz, Wolfgang - Wetzell, Juliane (Hrsg.): *Solidarität und Hilfe für Juden während der NS-Zeit*. Regionalstudien 3., Metropolis Verlag, Berlin, 1999, 207 - 246 p.

The People's Courts and Revolutionary Justice in Hungary, 1945-46. In.: István Deák – Jan T. Gross – Tony Judt eds.: *The Second World War and its Aftermath*. New York, Columbia University Press, 2000, 137-151.

Magyar zsidók sorsa Nyugat-Európában 1942-1943-ban. In. Fischer Ferenc - Majoros István - Vonyó József szerk.: *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*. –University Press, Pécs, 2000, 343-366.

„Shylock is whetting his blade”. Fear of the Jews in Hungary during World War II. – *Chronica*, Szeged, 2002, 106-119. Szerkesztett, átdolgozott változata megjelent: Bankier,

David ed.: *The Jews Are Coming Back. The Return of the Jews to their Countries of Origin after WWII*. Jerusalem, 2005, New York - Yad Vashem, Jerusalem, Berghahn Books, 293-311.

The Hungarian Holocaust as Reflected in Peoples Courts Trials in Budapest. *Yad Vashem Studies*, N. 32., 2004, 59-96. (héberül is)

Magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920-1944. *Századok*, 138. évf. 2004. 6. sz. 1285-1304.

A végzetes esztendő: 1942 a magyar diplomaták jelentéseiben. *Hadtörténelmi Közlemények*, 117. évf. 2004, 3. sz. 859-883.

Die Rettung ungarischer Juden 1944 (in.: Lütgenau, Stefan August herausgegeben: *Paul Esterhazy 1901-1989*. Studien Verlag, Innsbruck-Wien-Bozen, 2005, 61-84.)

Magyarul: Lütgenau, S. A. szerk.: *Esterházy Pál 1901-1989. Az utolsó herceg a szélsőségek évszázadában*. Tanulmányom címe: Esterházy Pál és a holokauszt 1944-ben Magyarországon. Budapest, Balassi K., 2008, 65-86.

The Last Chapter of the Holocaust. *Yad Vashem Studies* Vol. 34., 2006, . 293-329. (héberül is)

Could the Jews of Hungary have survived the Holocaust? New Answers to an Old Question. In: Kovács András – Miller, Michel L. eds.: *Jewish Studies at the Central European University* Vol. IV. 2003-2005. Jewish Studies Project-Central European University, Budapest, 2006, 63-78.

Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója, 1943. szeptember 15-1944. július 18. *Beszélő*, 2008. március, 54-76. és 2008. április, 60-79. Rövidített változata megjelent angolul és héberül: *Searchlight into Darkness. The Diary of Ferenc Szálasi, September 15, 1943-July 18, 1944*. *Yad Vashem Studies*, Vol. 37., 2009., . 93-134. (héberül is)

Ferenc Szálasi, chef du mouvement des Croix Fléchées hongrois (1897-1946) in: Sandu, Traian ed.: *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus” et religion politique en Europe centrale*. Paris, Ed. L'Harmattan, Cahiers de la Nouvelle Europe. Collection du Centre Interuniversitaire d'Études Hongroises. N. 11., 2010, p. 141-157.